

І зажурилися галичани по похороні останнього Ростиславича, князя Володимира, сина Ярослава Осмомисла.

Та й було чого журитися. Не лишив князь Володимир Ярославич наслідника по собі. Мав він, щоправда, двох синів, та обидва згинули в неволі в часі мадярських наїздів.

— Довколісінько вороги, ласі на нашу багату землю, а в нас князя нема! — нарікали галичани.

— Бог карає нас за те, — говорив старий воєвода Тудор, — що ми не додержали присяги, даної князеві Ярославові. Знав наш мудрий князь, чому не хотів дати Галича Володимирові. Ми на власній шкірі переконалися, що Володимир не був гідний Галича. Аж мадярська неволя навчила його трохи розуму.

А єпископ Косма додав:

— Твоя правда, воєводо! А зробили це галицькі бояри тому, що забули четверту заповідь Божу: "Почитай вітця твого й матір твою, щоб добре було тобі й щоб довго прожив ти на землі". А рідна країна — це ж наша спільна мати. А ви, галицькі бояри, поставили вище особисте добро над доброю рідною країною. І що ж! І ваше особисте добро пішло на добич мадярам, і держава, мати ваша, ослабла.

Бояри слухали слів єпископа, похнюпившись. Почували в душі, що в словах їх єпископа була повна правда. А цей говорив далі:

— Та Бог милосердний для тих, що щиро каються. Тепер тільки пошукати нам князя, поважати його та слухати.

Тут боярин Ілля Щепанович:

— В цьому то й біда, щоб невдатним вибором ще більшого лиха не накликати! Треба нам князя і лицарського і господаря доброго!

У цій хвилині на замковому подвір'ї залунав спів. Бояри виглянули в вікна. Серед подвір'я сидів гусяр, — а кругом його стали дружинники й отроки. Гусяр співав, пригравав на гуслі:

"Вже ожила слава давня,

Князь Роман став на поганих,

Меч добув він, князь преславний,

Мліє ворог, де меч сягне.

І ніхто його не зможе,

Бо у князя розум бистрий,

А все ходить шляхом Божим,

І душею й серцем чистий.

Вже половців покорила,

Покорила вже Ятвяга,

Княжа Романова сила,

Княжий розум і відвага.

Хай живе Роман Мстиславич,

Хай за кривду мститься нашу,

Здобуває для держави

Славу, волю, долю кращу!"

— Брати, — сказав єпископ Косма, коли гусляр скінчив співати. — Чи ж це не віщий голос цього співця, чи його устами не вказує нам Бог, кого нам вибирати? Ми знаємо вже князя Романа, бо князював уже нам коротко. Та тоді не був ще такий сильний і мусів відступити перед мадярами, бо ще не всі ми стали по його боці.

По цих словах єпископа Косми мов важкий камінь упав всім з грудей. Усі, що були на раді, гукнули, як один муж:

— Нехай живе князь Роман Мстиславич, князь Галича й Володимира!

Довго лунали оклики, а як утихли, сказав воєвода Тудор:

— Брати, не гаймо часу! Є вже чутки, що угорський король готує похід на Галич. Негайно треба вислати послів до князя Романа. Він одинокий може опертися ворогам, і має він право ще й тому, що був свояком князя Володимира Ярославича.

Це сказав воєвода Тудор тому, бо знав, що між боярами є й противники князя Романа, що тепер мовчали, та пізніше могли виступити проти нього.

І вислали посольство під проводом єпископа Косми. Єпископ Косма сказав князеві Романові й те, що в Галичі деякі бояри противні йому, і те, що угорський король готує похід на Галич.

— Так, треба негайно рушати! — сказав князь Роман.

І вислав своє військо на Перемишль, а сам поїхав у Краків, де від імени малолітнього Лешка правила його мати, Романова своячка, княгиня Олена.

— Олено! — сказав князь Роман. — Галичани кличуть мене на галицький престіл. Та є чутки, що вже й угорський король вислав військо на здобуття Галича, і не всі галицькі бояри будуть за мною. Знають, що я твердий і не дам нікому верховодити.

А княгиня Олена:

— Авжеж дам тобі підмогу. Та ж ти не раз помагав моєму синові.

І вислала військо під проводом воєводи Миколая. Під Перемишлем сполучився допоміжний краківський відділ із володимирськими, і князь Роман рушив на Галич. Тільки мала частина бояр була проти нього і навіть виступила збройно проти князя Романа. Та він переміг їх і зайняв Галич.

А угорське військо, що було вже в Карпатах, на вістку, що князь Роман зайняв уже Галич, вернулося назад на Угорщину.

Так князь Роман Мстиславич засів на золотокованому престолі Ярослава Осмомисла і так сполучив Галич з Володимиром, утворив одно Галицько-Волинське князівство.

А сталося це р. 1199.

Широко й далеко неслася слава про хороброго й могутнього князя багатії Галицько-Волинської держави. Скрізь: і в Царгороді, і у Римі, і Німеччині, і Франції — славили князя Романа Мстиславича, його сміливість, його хоробрість, його розум.

А тоді на Грецію великі біди найшли. Половці злучилися з печенігами й іншими кочовими племенами і з-над Волги, з-над Дону та з Кавказу вдарили на грецьку державу. Вже вдерлися в Тракію і у Болгарію, що тоді була грецькою провінцією.

І господарювали вже тут, немов справжні господарі, пустошили країни і побивали розніжених греків; накладали на них данини, або вимушували від слабого грецького царя окуп і дари.

Так тяглося вже довго. Вкінці загрозили й самій гордій столиці Греції — Царгородові. Аж тепер отямилися греки, коли вже немов ніж почули на шії.

Грецький цар Олексій Ангелос скликав раду.

— Що діяти? — звернувся він до ради. — Чи окупитися в поганих, чи боронитися?

Довго радили найвизначніші мужі Греції, вкінці сказали цареві:

— Треба нам боронитися! Та самі ради не дамо.

Треба шукати підмоги.

— Підмоги, а в кого? — спитав цар Олексій.

І знов задумалася рада, в кого підмоги прохати. Аж встає один і каже:

— Є один могутній князь, хоробрий і лицарський, — це галицько-волинський князь Роман Мстиславич. До нього пішлимо послів, помочі просити. Він через свою жінку, княгиню Ганну, твій, царю, свояк, то не відмовить помочі.

І вислали найвизначніших достойників з багатими й дорогоцінними дарами.

Прийшли послы в Галич і поклонилися князеві:

— Княже могутній і славний! Широко лунає твоя слава та голосно! Ти тепер єдиний на Сході Європи, що можеш опертися навалі азійських орд. На нашу державу, на Грецію, ба вже й на саму столицю, на Царгород величний, бють тепер половці з печенігами. Без твоєї помочі, славний і хоробрий княже, ми не можемо опертися їм, і впаде гордий Царгород, впаде осередок освіти, а варвари будуть горою. Наш цар Олексій присилає нас до тебе, могутній княже Галича й Володимира, щоб ти поміг йому в потребі. А вдар, хоробрий і сміливий княже, своїми залізними полками на поганих у їх таки землях! Тоді вони, загрожені тобою, кинуть Царгород. Наш цар за це повіки буде твоїм довжником і другом. А як ознаку тієї дружби прийми від царя оці невеликі дари.

І подали дорогий золотий посуд, чудові візантійські килими з левами й орлами, парчу і меч харалужний у дорогій золотій оправі, самоцвітами висаджуваний, і з написом: "Могутньому князеві Романові Мстиславичеві друг Олексій Ангелас, цар Греції".

І відповів їм князь Роман Мстиславич:

— Де святу віру Христову, де правду боронити треба, там завжди меч мій готовий! Я негайно вдарю на землю половецьку.

І послы в подяці князеві доземні поклони складають. А князь Роман, обдарувавши їх щедро, з вісткою доброю назад їх у Царгород відсилає, цареві Олексієві дорогі дари передає: коні найкращої породи, меду бочки, воску кружала на свічі до святої Софії, шуби дорогі й також меч, самоцвітами висаджуваний.

Відїхали посли, а князь Роман уже в похід на поганих вирушає, бо військо наготові: мечі нагострені, луки напружені, а тули стріл гострих повні.

Перед княжим теремом стоять піші полки. Мають голубі прапори з вишитим на них св. Юрієм, як пробиває змія. Отрок княжого коня, білого як молоко, за золотисті поводи держить.

Виходить князь у блискучій зброї, в шоломі золотому, гострокінчастому. А з ним княгиня з малим дитятком на руках, із однорічним княжичем Данилком.

— Прощавай, дорогенька Ганно! Кому в дорогу, тому час! — каже князь княгині.

— Нехай тебе, милий мій ладо, Господь Ісус Христос і Мати Його Пресвята в своїй опіці мають! — прощала княгиня.

Князь цілує ще малого княжича, і швидко на свого сивого вискакує.

Заграли сурми, на княжий наказ військо за князем у похід рушає. Мають на вітрі прапори, військо блискучим вужем наперед посувається. А митрополит хрестом святим благословить і князя і дружину його, військо все.

Як блискавка, як грім, ударив князь Роман Мстиславич на степи половецькі. Бурить їх городи й кочовища, безліч бранців у полон бере, християн, невольників половецьких, із неволі визволяє. Не щадить князь поганців так, як вони не щадили християн.

Половецька старшина в страху до своїх ханів під Царгород гінців посилає:

— Вертайтеся з військами назад. Грізний князь Роман Мстиславич наші землі руйнує, людей у полон бере.

Хани половецькі орди свої з-під Царгороду завертають, поспішають рідну землю боронити. Несподівано вдаряють на княжі полки, та ба, нічого не вдіють. Залізною стіною стоять княжі полки і, як живий вал, на половців ударяють, мечами їх рубають, списами колють, хмарами стріл ранять.

Не встоятися половцям, хоч як хоробро бються!

І просять половецькі хани миру в князя Романа.

А він їм:

— Добре, я готов на мир! Та умову вам ставлю: не важтеся нападати на землі грецького царя, бо він друг мій.

Половці на всі умови пристали. Виміняли бранців, і князь Роман зо славою повертався.

І коли князь Роман спинився в Києві, щоб помолитися в київських церквах, з'явилися в нього послы від киян і сказали:

— Княже славний і хоробрий, великий нащадку Мономаха, що колись славно князував у "матері городів українських", візьми Київ під свою руку!

І князь Роман згодився, став київським великим князем. Одначе не жив у Києві. Київ був дуже вже знищений і зруйнований. Лишив тут тільки свого намісника. Але й з того раділи вже кияни, бо знали, що тепер безпечні будуть перед нападами диких половецьких орд.

Так опинилася в руках князя Романа більша частина українських земель. Справедливо величали його всі самодержцем усієї України.

Прийшла вістка в Галич, що краківський князь Мечислав Старий помер.

— Ну, тепер Лешко може засяде на краківському престолі! — скаав князь Роман до княгині Ганни. — Треба допомогти йому проти Володислава, бо просить його мати, моя своячка, княгиня Олена.

І вирушив князь Роман у похід.

Спішно йшов князь Роман із дружиною, щоб завчасу злучитися з сандомирським військом і висгупити разом проти Володислава, поки він ще зможе приготуватися. Але Володислав теж не гаяв часу, вирушив з військом із Гнєзна, щоб змусити Лешка зректися краківського престолу, ще поки надійде з підмогою князь Роман. Коли ж довідався, що князь Роман переправився вже через ріку Вислу і обсадив своїми військами два приграничні городи, післав послів до Лешка з проханням до нього:

— Лешку, ми ж близькі свояки, пощо нам воювати з собою. Ми погодимося, а ти проси князя Романа, щоб не йшов нищити моєї землі.

Лешко був ще молодий, мав ледве сімнадцять літ і був м'якого серця, то й легко було його переконати. Казав князеві Романові через послів:

— Присилає Володислав до мене, щоб ми не заводили усобиці. Я буду з ним миритися, а ти дядьку й опікуне мій, вертайся в Галич.

Розсердився на ці слова князь Роман:

— Як так, то навіщо ви мене кликали сюди? Мене ж кожен день походу коштує багато!

І звернувся до послів:

— Ідіть і скажіть князеві Лешкові, щоб він і князь Володислав заплатили мені за витрати так, як мені обіцяно. А як не можуть стільки срібла скоро зібрати, хай дадуть мені Люблин із землею, то і цим вдоволься.

Того самого дня принесли князеві Романові розвідачі вістку, що військо князя Володислава готується до бою.

— Так?! — сказав князь Роман. — Тут просить мира, а тут готується до бою. Мушу я сам розглянути рухи Володиславових військ.

І з невеличким відділом дружинників виїхав із города. Бачив у таборі Володислава рух, але довкола було тихо. Здавалося, нема ні живої душі. Князь Роман їхав безпечно і говорив:

— Приготовляються до бою. Перемиря було треба, бачу, Володиславові тільки на те, щоб міг підіждати приходу більшої дружини. Ще сьогодні зажадаю рішучої відповіді, чи мир чи війна.

Не докінчив ще говорити, як із ліска на пригорбі вискочив чималий відділ війська, заграла сурма, і невеличку охорону князя Романа обскочили Володиславові вояки.

— А так! Засідка на мене! — скрикнув князь Роман і добув меч. Добули меча й його дружинники. Почалася січа.

— Мусимо пробитися до города! — дав наказ князь Роман і, рубаючи мечем, пробивав собі дорогу. Нараз ударив його один вояк Володислава ззаду рогатиною. Удар був сильний, рогатина пробила панцер і застрягла в грудях. Князь звалився з коня додолу. В розпалі боротьби не завважив цього ніхто з княжих дружинників, тільки отрок Дмитро. Він зіскочив з коня і припав до князя. Князь жив іще, і помер на його руках. Битва

велася вже оподалік. Отрок негайно сів на коня і щосили помчав у город, щоб дати знати, що сталося.

Вийшли дружинники з города, викопали могили і похоронили в них княжих людей, а тіло князя Романа взяли на ноші й понесли в город.